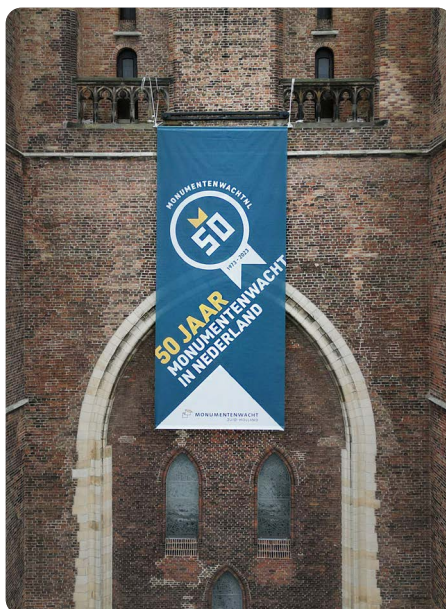

Jaarverslag 2023

Integraal Erfgoed

2023 IN CIJFERS

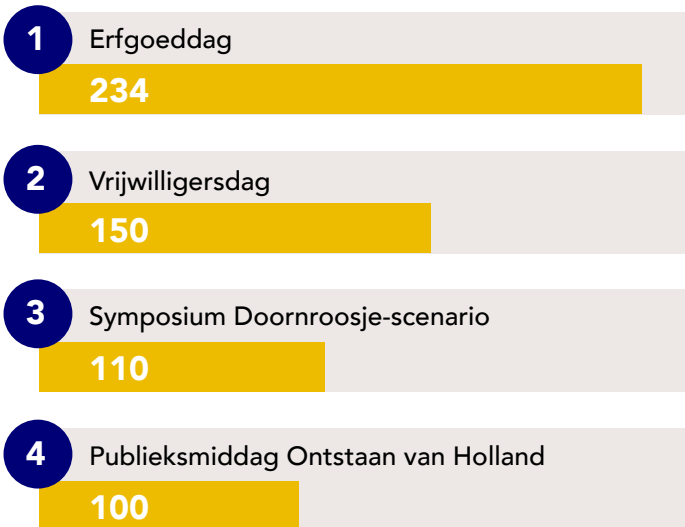
Samen erfgoed behouden, benutten & beleven

Erfgoedhuis Zuid-Holland zet zich in voor het behouden, benutten en beleven van het cultureel erfgoed van Zuid-Holland.

Wij versterken erfgoed door het bieden van ondersteuning, door het creëren van draagvlak voor beheer en behoud en wij vertellen het verhaal van Zuid-Holland aan alle inwoners en bezoekers van de provincie.

DE BEST BEZOCHTE EVENEMENTEN

Aantal deelnemers

EVENEMENTEN

We organiseerden **56** expertmeetings, informatiebijeenkomsten, studiemiddagen, netwerkbijeenkomsten, **1 cultuurdebat Zuid-Holland**, **1 symposium over de Doornroosje-methode**, **1 Erfgoeddag** en reikten **1 publieksprijs Kerk+Interieur** uit.

Hiermee informeerden, activeerden en inspireerden we zo'n **2.000** mensen.

Erfgoeddag

THEMA: **Erfgoed werkt!**

Deze dag trok **234** bezoekers.

Zij beoordeelden de dag met een **8,2** gemiddeld.

Kerk+Interieur

Publieksprijs om aandacht te vestigen op unieke interieurs van gebedshuizen in Zuid-Holland.

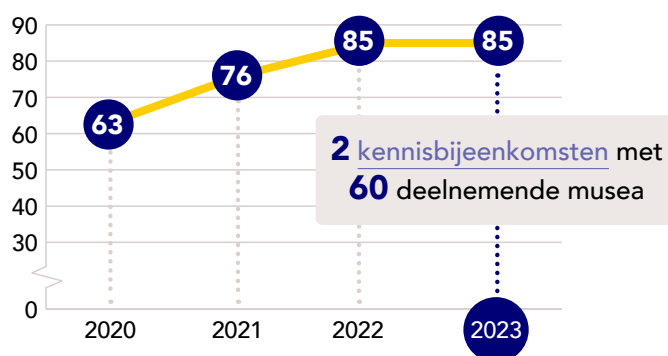
5 genomineerden

1 winnaar: de Noorse Zeemanskerk in Rotterdam

Er stemden meer dan **1.700** mensen.

MUSEUMPLATFORM

PROVINCIAAL STEUNPUNT MONUMENTEN CULTUURLANDSCHAP EN ARCHEOLOGIE

Met het **Steunpunt** heeft het Erfgoedhuis **37** gemeenten weten te bereiken, ofwel **74%**. Dit deden we door het organiseren van **5** bijeenkomsten voor **233** deelnemers, **14** werkbezoeken en directe ondersteuning.

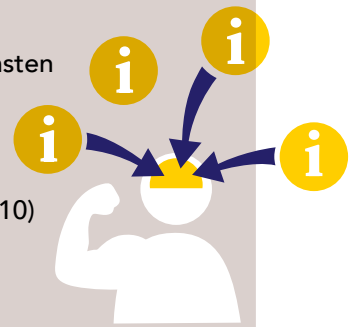
EDUCATIE

- Educatieproject Oude Hollandse Waterlinie is afgerond in **6** gemeenten
- **2** nieuwe lessen [Digitale Scheurkalender Burgerschap](#): monarchie en nieuwe energiebronnen
- **1** inspiratiemiddag Cultuureducatie en Burgerschap met **40** aanwezigen
- **2** over erfgoededucatie met **8** en **21** aanwezigen
- Samenwerkingen met o.a. IMC Weekendschool, Thomas More Pabo, Kunstgebouw

KENNIS IS KRACHT

- **9** trainingen en **3** kennisbijeenkomsten met in totaal **400** aanwezigen
- Gemiddelde waardering: **8** (op 10)
- **2** cursusvideo's (360x bekeken)
- **68** adviezen aan erfgoedinstellingen
- **2** factsheets

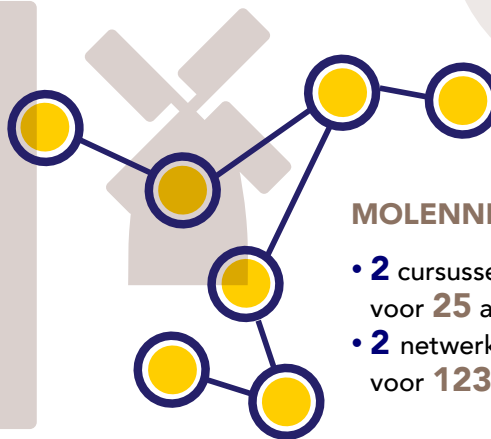
- [Collectiehulpverlening \(CHV\)](#)
- [Nummeren van museale objecten \(herzien\)](#)

DIGITALISERING

- **8** cursussen, meer dan **100** deelnemers
- **2** cursusvideo's
- **1** factsheet

[Eerste Hulp bij Persoonsgegevens in je collectie of archief](#)

MOLENNETWERK

- **2** cursussen Molengids voor **25** aspirant gidsen
- **2** netwerkbijeenkomsten voor **123** deelnemers

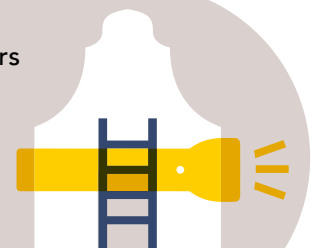
BELANGRIJKSTE PUBLICATIES

- [Handboek Ordelijk Vergeten](#)
- [Archeologische Kroniek 2022](#)
- [Molengids voor molengidsen](#) (herziene versie)
- [Erfgoedpaspoort Atlantikwall](#) (herdruk)
- [Onderzoeksrapport Digitalisering erfgoedcollecties Zuid-Holland](#)
- [Het verhaal van de Romeinen in Zuid-Holland op 10 plekken](#)
- [Z-Card Landgoedwandelen door noordelijke deel van Hollands Buiten](#)

7

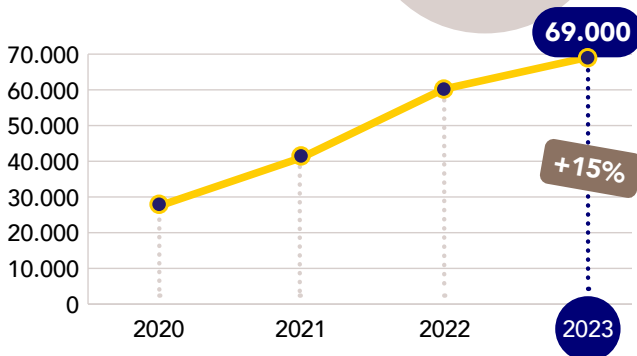
MONUMENTENWACHT

- **799** inspectiesrapportages
- **8** quickscans en aankoopkeuringen
- **15** SIM-subsidieaanvragen (en 14 toegekend)
- **10** begeleidingstrajecten
- **2.149** abonnees
- **9** fte aan inspecteurs (toename: +2)

ONLINE BEREIK

Website erfgoedhuis-zh.nl
Aantal websitebezoeken

Sociale media

[@erfgoedhuiszuidholland](https://www.facebook.com/erfgoedhuiszuidholland) 2.100 volgers +5%

[@erfgoedhuiszh](https://www.instagram.com/erfgoedhuiszh) 696 volgers +24%

[@erfgoedhuiszh](https://twitter.com/erfgoedhuiszh) 2.137 volgers -1%

[Erfgoedhuis Zuid-Holland](https://www.linkedin.com/company/erfgoedhuis-zuid-holland) 1.800 volgers +38%

[Erfgoedhuis Zuid-Holland](https://www.youtube.com/channel/UC...) 783 abonnees +27%

Mailings

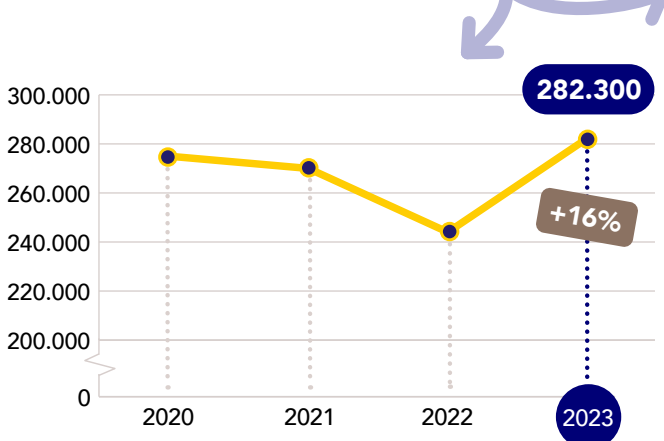
-11%
We verzonden in totaal 138 nieuwsbrieven, uitnodigingen, persberichten en andere mailings.

Nieuws

- 34 nieuwsbrieven
- 9.000 abonnees nieuwsbrieven +30%
- 63 nieuwsberichten website

Website [geschiedenisvanzuidholland.nl](https://www.geschiedenisvanzuidholland.nl)

Aantal websitebezoeken

Nieuws

- 4 nieuwsbrieven
- 1.000 abonnees +46%

[@geschiedenisZH](https://www.facebook.com/geschiedenisZH) 2.100 volgers +9%

[@GeschiedenisZH](https://twitter.com/GeschiedenisZH) 2.960 volgers -1%

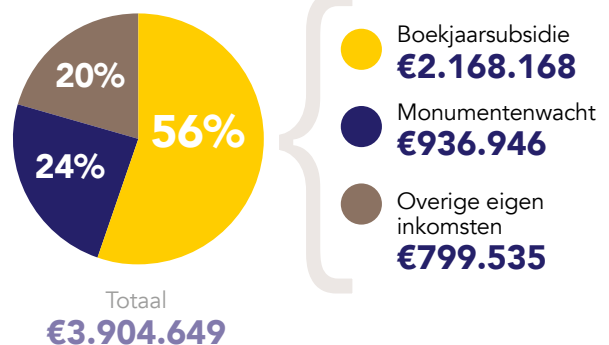
[@geschiedenisvanzuidholland](https://www.instagram.com/geschiedenisvanzuidholland) 200 volgers +23%

PERSONEEL

We hadden op 31/12/2023 30 mensen in dienst.

INKOMSTEN

Inhoud

2023 IN CIJFERS	2
INLEIDING	8
A BELEIDSGERICHTE INFORMATIE EN BELEIDSGERICHT ONDERZOEK	11
A.1 Beleidsgerichte informatie	12
A.1.1 Provinciaal Steunpunt Monumenten, Cultuurlandschap en Archeologie	12
Gemeenten	12
Informatiebijeenkomsten	12
A.1.2 Erfgoed als onderdeel van de culturele infrastructuur	14
A.1.3 Studiebijeenkomst historische interieurs en interieurenssembles	14
Pilot-project: Kerk+Interieur Prijs	14
A.2 Beleidsgericht onderzoek	15
A.2.1 Immaterieel erfgoed in Zuid-Holland	15
A.2.2 Kerkenvisie en kerkelijke gemeenschappen	15
A.2.3 Onderzoek Archeologie en publieksbereik	15
A.2.4 Pilot Citizen Science in Zuid-Holland	15
B BEHEER, BEHOUD EN ONTSLUITING VAN ERFGOEDCOLLECTIES	17
B.1 Digitalisering erfgoedcollecties Zuid-Holland	18
B.2 Archeologiehuis Zuid-Holland	18
B.3 Vondst met een verhaal	19
B.4 Provinciale Collectie Zuid-Holland	19

C	DEBAT EN REFLECTIE	20
C.1	Activiteiten en netwerken voor de brede achterban	21
C.1.1	Jaarlijkse Erfgoeddag	21
C.1.2	Jaarlijkse Vrijwilligersdag	21
C.1.3	Jaarlijkse netwerkdag archeologie	21
C.1.4	Netwerk vrijwilligers in de archeologie	22
C.1.5	Themabijeenkomst en netwerkdag Molennetwerk	22
C.1.6	Netwerk Joods erfgoed	22
C.1.7	Netwerk Agrarisch erfgoed	22
C.2	Activiteiten en netwerken voor erfgoedprofessionals	23
C.2.1	Netwerkbijeenkomsten gemeentelijke en regionale archeologen	23
C.2.2	Werkzaamheden Molennetwerk Zuid-Holland	23
C.2.3	Kring van Zuid-Hollandse Archivarissen	23
C.2.4	Museumplatform Zuid-Holland	23
C.2.5	Deelname externe netwerken	24
D	COLLECTIEVE VERTEGENWOORDIGING EN PROMOTIE VAN HET ZUID-HOLLANDSE ERFGOED	25
D.1	Communicatie en PR-werkzaamheden	26
D.2	Erfgoedlijnenondersteuning	26
D.2.1	Atlantikwall	26
D.2.2	Historisch Haringvliet	27
D.2.3	Landgoederenzone Zuid-Holland	27
D.2.4	Neder-Germaanse Limes Zuid-Holland	27
D.2.5	Oude Hollandse Waterlinie	28
D.2.6	Trekvaarten	28
D.2.7	Waterdriehoek	28
D.3	Het verhaal van Zuid-Holland vertellen	28
D.4	Het Ontstaan van Holland	29
D.5	Archeologische Kroniek Zuid-Holland	29
E	DESKUNDIGHEIDSBEVORDERING	30
E.1	Extra ondersteuning voor erfgoedvrijwilligers	31
E.2	(Project)vrijwilligers voor de erfgoedsector bereiken en behouden	31
E.3	Erfgoedparticipatieloket	32
E.4	Erfgoed van, voor en door iedereen	32
E.5	Cursussen Molennetwerk	32
E.6	Erfgoededucatie op de erfgoedlijnen	33
E.7	Overige activiteiten erfgoededucatie	33

F	INNOVATIEBUDGET	35
F.1	Duurzaamheid gebouw en collectie	36
F.2	Netwerkvorming thema-gerelateerde collecties	36
F.3	Doornroosjescenario	36
G	MONUMENTENWACHT ZUID-HOLLAND	38
G.1	Activiteiten vrijgesteld van BTW	39
G.1.1	Het uitvoeren van periodieke bouwkundige inspecties	39
G.1.2	Abonneeservice	39
G.2	Activiteiten niet vrijgesteld van BTW	39
G.2.1	Aankoopkeuringen	39
G.2.2	NRF-QuickScans	39
G.2.3	Ondersteuning subsidieaanvragen	39
G.2.4	Opstellen van meerjarenbegrotingen	40
G.2.5	Begeleiding en ondersteuning van Verenigingen van Eigenaren	40
G.2.6	Financiering	40
H	INCIDENTELE OPDRACHTEN	41
H.1	Incidentele opdrachten	42
H.1.1	Bijeenkomst Introductie Sociale toegankelijkheid	42
H.1.2	Ondersteuning van provincie Zuid-Holland door Monumentenwacht Zuid-Holland	42
H.1.3	Ontzorgingsprogramma maatschappelijk vastgoed van de provincie Zuid-Holland	42
H.1.4	Pilot Interieurwacht	42
H.1.5	Koloniaal verleden in de Landgoederenzone Zuid-Holland	43
	Bijlage 1 Personeel	44
	Bijlage 2 Online bereik	48

Inleiding

Het jaar in vogelvlucht

Het afgelopen jaar ging feestelijk van start, met het 50-jarig jubileum van de landelijke Monumentenwacht. In Delft onthulde Frank van Vliet, wethouder erfgoed in die gemeente, een immense banier aan de gevel van de Nieuwe Kerk, die ter ere van dit heuglijke moment een dag lang mocht hangen.

Het Erfgoedhuis ondersteunt de provincie bij haar erfgoedbeleid. Heel concreet betekende dit in 2023 dat we in de aanloop naar de provinciale verkiezingen het Cultuurdebat mede mochten organiseren. De Verkiezingsmatrix die we in de aanloop publiceerden maakte de standpunten goed inzichtelijk en kreeg daardoor op social media veel bijval voorafgaande en tijdens het debat. In een afsluitend interview blikten we terug op onze samenwerking met gedeputeerde Willy de Zoete, met wie we de afgelopen jaren intensief optrokken. In het kielzog van deze bestuurlijke wissel ging het Erfgoedhuis gedreven door met het organiseren van cursussen en bijeenkomsten, het plannen van inspecties en geven van adviezen. Dat daarbij ook altijd ruimte was voor iets nieuws onder de zon, bleek bijvoorbeeld bij onze campagne *Kerk+Interieur*, om aandacht te vragen voor de unieke aankleding en objecten die je soms aantreft in gebedshuizen. Of ons symposium over het Doornroosjescenario en het verschijnen van het handboek over dit project, tijdens de Erfgoeddag op die heuglijke 2 november: noodweer of niet, we zetten ons in 2023 onverdeeld in voor Integraal erfgoed!

Organisatorische ontwikkelingen

We hebben in de afgelopen jaren gebouwd aan een stevig fundament onder het Erfgoedhuis. Daarbij is zowel aandacht besteed aan de verfijning van de interne organisatieprocessen, als aan brede ondersteuning richting de provincie en gemeenten en het Zuid-Hollandse erfgoedveld. En daarbuiten: bijzonder trots zijn we op de diverse innovatieve projecten die ons huis ontwikkelde, en die zelfs internationaal de aandacht trokken, zoals de publicatie over het Doornroosjescenario dat in het Engels zal verschijnen en het taalproject *Sprekend Erfgoed*, dat met Europees geld tot het project *HeriTalks* heeft geleid.

Na jaren van personele beweging, met name bij de Monumentenwacht, is het team inmiddels - in lijn met ons strategische personeelsplan - naar behoren toegerust. Dit werkt door in de productiviteit en slagkracht van de organisatie, zoals moge blijken uit dit jaarverslag. De ingezette processen vanuit de transitie een aantal jaar eerder

blijven evenwel onze aandacht vragen. Zo is de borging van medezeggenschap medio 2023 van een personeelsvergadering omgevormd tot een personeelsvertegenwoordiging, omdat plenair vergaderen met meer dan dertig medewerkers niet meer haalbaar was. Bij de afdeling Monumentenwacht zorgt de groei ook voor druk op de centrale planning. Dit willen we deels met extra personele inzet oplossen, deels via nieuwe software-applicaties.

Samenwerkingen

Na een zorgvuldig voorbereidingstraject is onze Monumentenwacht per 2023 officieel gaan werken met RE Suite, een nieuw inspectierapportagesysteem voor monumenten dat is ontwikkeld in samenwerking met vijf andere Monumentenwachten en met Demo Consultants uit Delft.

Het Erfgoedhuis maakt al jarenlang onderdeel uit van tal van provinciale en landelijke netwerken en vakoverleggen. Vermeldingswaardig is dat we daarbij ook steeds vaker over de provinciale en landsgrenzen heen kijken. In de zomer van 2023 is het informele Overleg Provinciale Erfgoedhuizen Nederland (OPEN) omgevormd tot een zelfstandige stichting OPEN. Alle provinciale erfgoedhuizen zijn toegetreden tot OPEN. Mariëtte Hendriks, directeur-bestuurder van Erfgoedhuis Zuid-Holland, is voor de komende drie jaar tot voorzitter benoemd van dit interprovinciale samenwerkingsverband. De stichting Landelijk Contact van Museumconsulenten (LCM) wordt onderdeel van stichting OPEN.

Erfgoedhuis is daarnaast lid geworden van Europa Nostra, al zestig jaar dé plek van ontmoeting, kennisuitwisseling en inspiratie voor het Europese cultureel erfgoedveld. De jubileum-summit vond plaats in Venetië en stond in het teken van erfgoed en klimaatverandering. In het verlengde daarvan is Erfgoedhuis ook toegetreden tot het van oorsprong Nederlandse *The Future is Heritage*-initiatief (FISH), een bloeiend Europees netwerk van jongeren tot dertig jaar met belangstelling voor erfgoed. Dit past binnen onze doelstelling om instroom te stimuleren van jong en divers talent.

Activiteiten

Na een succesvolle pilot in 2022 is het project Sprekend Erfgoed, waarin taalcursussen werden gegeven aan nieuwe Nederlanders in een Zuid-Hollands museum, uitgerold naar ruim twintig musea in onze provincie dankzij externe fondsen.

Financiën

In dit jaarverslag wordt verantwoording afgelegd over de boekjaarsubsidieprestaties in 2023 zoals beschreven in het jaarplan *Integraal Erfgoed*. Deze prestaties en het verloop ervan gedurende het jaar worden van tevoren en tussentijds afgestemd met de betrokken provinciale erfgoedambtenaren. Het Erfgoedhuis ontvangt een structurele boekjaarsubsidie voor de beleidsperiode 2020-2023. In 2023 bedroeg de provinciale subsidie 2.168.168 euro, en daarmee 56% van onze totale inkomsten (in 2022: 49%, vanwege een rijkssubsidie voor OPEN waar Erfgoedhuis Zuid-Holland penvoerder van was, lag dit percentage éénmalig veel lager). De overige 44% werd verdiend met

incidentele projectgelden voor diensten en opdrachten van zowel publieke als private financiers, zoals gemeenten, fondsen, erfgoedinstellingen en (particuliere) monumenteneigenaren.

Boekjaaruren voor de provinciale taken

De provinciale subsidie in 2023 voor het Erfgoedhuis bedroeg in totaal 2.168.168 euro. Daarvan was 144.615 euro een subsidie van het Rijk met betrekking tot de Monumentenwacht. Dankzij deze rijkssubsidie brengt de Monumentenwacht een gereduceerd inspectietarief voor rijksmonumenten in rekening. Daarnaast ontving het Erfgoedhuis in 2023 projectsubsidies van de provincie waarvoor sommige uren van de medewerkers ten laste kwamen van de boekjaarsubsidie. In totaal zette het Erfgoedhuis 2.341 uren (13% meer dan begroot) in voor activiteiten en projecten die met de boekjaarsubsidie konden worden gerealiseerd. In die uren zijn adviseurs-uren en uren voor ondersteuning inbegrepen. De overige ureninzet is besteed aan betaalde opdrachten.

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
Totaal aantal uren boekjaarsubsidie 2023	18.612	20.953	113

A

Beleidsgerichte informatie en beleidsgericht onderzoek

Dit betreft alle activiteiten die er op zijn gericht overheden en erfgoedorganisaties te voorzien van actuele en voor de beleidsontwikkeling relevante kennis en informatie, alsook onderzoek te verrichten naar nieuwe beleidsgebieden en kennislacunes zodat overheden en erfgoedorganisaties beter geëquipeerd hun werk kunnen doen.

A.1 BELEIDSGERICHTE INFORMATIE

A.1.1 Provinciaal Steunpunt Monumenten, Cultuurlandschap en Archeologie

Een medewerker van het steunpunt is toegevoegd aan het Monumententeam van provincie Zuid-Holland en neemt met regelmaat deel aan het teamoverleg. Daarnaast is er tweemaal per jaar een overleg met het cluster Archeologie van de provincie Zuid-Holland. Doel van deze contacten is om elkaar te informeren, afstemming te vinden en gebruik te maken van elkaars expertise en kennis.

Gemeenten

In 2023 werden werkbezoeken afgelegd bij veertien gemeenten. Er werd gesproken met medewerkers erfgoed van de gemeenten Alphen aan den Rijn, Barendrecht, Capelle aan den IJssel, Goeree-Overflakkee, Gorinchem, Gouda, Hoeksche Waard, Krimpenerwaard, Lansingerland, Lisse, Maassluis, Teylingen, Voorne aan Zee en Westland. Door de gesprekken wordt een beeld verkregen van de stand van zaken van het gemeentelijke erfgoedbeleid, worden actuele ontwikkelingen besproken en de ondersteuningsbehoefte opgehaald. In het verlengde van de bezoeken worden vragen beantwoord en zo nodig adviezen gegeven over gesignaleerde knelpunten.

Gedurende heel 2023 konden gemeenten een beroep doen op de helpdesk van het Steunpunt en werden op die manier voorzien van de benodigde informatie en adviezen. Relevante nieuwsfeiten worden gedeeld via de verschillende nieuwsbrieven die het Erfgoedhuis uitbrengt en via de online platforms. Het totale bereik gedurende 2023 was 74% van alle gemeenten in Zuid-Holland.

Eind 2023 werd een start gemaakt met het regiogericht ondersteunen van gemeenten. De provincie werd in vijf regio's verdeeld. Elke regio werd toebedeeld aan een medewerker van het provinciaal steunpunt. Deze medewerker is het eerste aanspreekpunt voor de gemeenten in de regio. Vragen die niet tot zijn of haar competentie behoren worden beantwoord door een collega van het steunpunt. Vanaf begin 2024 bezoeken de steunpuntmedewerkers alle gemeenten die binnen hun regio vallen. Doel van dit alles is om de herkenbaarheid en vindbaarheid van het steunpunt te vergroten, een persoonlijke band met de ambtenaren op te bouwen en beter zicht te krijgen op werkwijze, vragen en behoeften van de gemeenten. Daarnaast streven we om per regio te komen tot een regio-overleg.

Informatiebijeenkomsten

Informatiebijeenkomst Erfgoed en Omgevingswet

Op 23 mei organiseerde Erfgoedhuis Zuid-Holland in Rotterdam een informatiebijeenkomst voor erfgoedambtenaren over de Omgevingswet. Martijn Oosterhuis van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) gaf een toelichting op de structuur van de Omgevingswet en welke rol erfgoed daarin speelt. Maarten Koenders van provincie Zuid-Holland illustreerde aan de hand van de provinciale omgevingsvisie het belang

van de verankering van erfgoed in de omgevingsvisie. Kay Kok van Erfgoedhuis daagde de 24 aanwezigen middels een activerende opdracht uit om na te denken over verschillende vormen van participatie en de rol van een (lokale) overheid daarin. Hierna deelden Wendy Meulenkamp en Dirk van de Rijdt van de gemeente Dordrecht hun ervaringen met het digitaal stelsel Omgevingswet (DSO). De beoogde versimpeling van het vergunningsproces blijft door de complexiteit van het systeem vooralsnog uit. Tot slot beargumenteerde Nick Warmerdam van Erfgoedhuis Zuid-Holland dat we archeologie niet uit het oog moeten verliezen. Door archeologie te borgen in de omgevingsvisie en ruimtelijk beleid, kan het een integraal onderdeel worden van de leefomgeving.

Informatiebijeenkomst Faro en erfgoedbeleid

2023 stond mede in het teken van de aankomende ratificatie van het Verdrag van Faro. Voor de gemeentelijke beleidsmedewerker betekent dit verdrag dat zij aan de slag moeten met het realiseren van een democratischer, toegankelijker en inclusiever erfgoedveld binnen de gemeente, waarbij de focus ligt op erfgoedparticipatie, integrale samenwerking en domein-overstijgend werken. In 2023 hebben we ingezet op het creëren van bewustwording omtrent het verdrag en het ondersteunen van beleidsmedewerkers binnen deze ontwikkeling naar Faro. Tijdens de bijeenkomst *Faro en erfgoedbeleid* zijn de praktische implicaties van het verdrag, best practices, uitdagingen en kansen gedeeld en besproken. De bijeenkomst vond plaats op 26 oktober in Den Haag en trok veertig deelnemers.

Informatiebijeenkomst Agrarisch Erfgoed (geannuleerd)

Agrarisch erfgoed staat onder druk. Door schaalvergroting en de afname van het aantal boerenbedrijven komt leegstand van boerderijen steeds vaker voor. Met name plattelandsgemeenten hebben hier mee te maken en herbestemming van dergelijke grote panden is niet altijd makkelijk. Om dit groeiende probleem te agenderen en om oplossingen aan te dragen, organiseerde Erfgoedhuis Zuid-Holland een bijeenkomst over agrarisch erfgoed. Verwacht werd dat er rond de dertig tot veertig aanmeldingen zouden komen. Dat werden er uiteindelijk slechts acht, waardoor het Erfgoedhuis de bijeenkomst helaas heeft moeten annuleren.

Informatiebijeenkomst Kerkenvisies

Sinds 2018 is er vanuit het programma Toekomst Religieus Erfgoed een nationale kerkenaanpak. Met behulp van een decentralisatie uitkering konden gemeenten in het kader hiervan een kerkenvisie opstellen. Hiervan hebben 27 Zuid-Hollandse gemeenten gebruik gemaakt. Inmiddels hebben enkele gemeenten deze afgerond, de meerderheid zit nog in het proces. Om tegemoet te komen aan vragen die gemeenten hebben ten aanzien van de inhoud, eventuele moeilijkheden, het vervolg en de samenwerking met betrokkenen, organiseerde het Erfgoedhuis een bijeenkomst over kerkenvisies.

Liam Borger (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed), Floor Vierenhalm (gemeente Rotterdam), Ton Vervoort (provincie Zuid-Holland), Peter Ballast, Joyce Ras (beiden Oost Achterhoek), Elza van Liere (COUP) en David Hiemstra (Stichting Kerk Bemmelen) gaven uitleg. De bijeenkomst werd gehouden op 10 oktober in Den Haag en werd door

37 deelnemers bezocht en als informatief gewaardeerd. Uit de navraag bleek ook dat er behoefte is aan een kerkenvisienetwerk dat op geregelde basis samenkomt.

A.1.2 Erfgoed als onderdeel van de culturele infrastructuur

Samen met Kunstgebouw organiseerde Erfgoedhuis Zuid-Holland een bijeenkomst voor beleidsmedewerkers cultuur en erfgoed. De integraliteit van beide beleidsterreinen stond hierbij centraal; met name de vraag hoe kunst, cultuur en erfgoed elkaar kunnen versterken kwam daarbij aan bod. Naast een plenaire opening en sluiting was er voor de 61 aanwezigen de keuze uit verschillende deelsessies waarin de volgende thema's werden behandeld: de toekomstbestendigheid van verenigingen, de wisselwerking tussen kunst en erfgoed, de integratie van beleidssectoren erfgoed en cultuur, subsidiemogelijkheden en hoe erfgoed en cultuur op de politieke agenda te krijgen en te houden. Hiervoor werden naast bijdragen vanuit het Erfgoedhuis en Kunstgebouw ook externe organisaties uitgenodigd, zoals Kunstloc Brabant, de gemeente Apeldoorn, het Fonds voor Cultuurparticipatie en Urban Green Deals.

In theater het Kruispunt in Barendrecht kwamen ruim zestig deelnemers uit 27 Zuid-Hollandse gemeenten een middag bijeen.

A.1.3 Studiebijeenkomst historische interieurs en interieuresembles

Historische interieurs en interieuronderdelen zijn kwetsbaar en gaan maar al te vaak verloren tijdens verbouwingen en renovaties. Het Erfgoedhuis organiseerde de informatiebijeenkomst *Behoud van historische interieurs*, om bewustwording en kennis over dit erfgoed te vergroten en praktische kanten als onderhoud, preventie en ondersteuningsmogelijkheden te bespreken. Dit alles met als uiteindelijk doel een bijdrage te leveren aan het behoud van bijzondere, historische en monumentale interieurs. Harrie Schuit van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Coert Krabbe van de gemeente Amsterdam en Bram van de Wende van Monumentenwacht Brabant informeerden de 59 aanwezigen over het belang van interieurinventarisatie, wettelijke bescherming en technische kennis. Ook werd door Anique de Kruijf van Rijksmuseum Catharijneconvent aandacht besteed aan religieuze interieurs in Zuid-Holland. De bijeenkomst vond plaats op 21 november in Den Haag en werd afgesloten met de uitreiking van de *Kerk+Interieur* Prijs, die het Erfgoedhuis samen met de provincie in het leven heeft geroepen om aandacht te besteden aan dit kwetsbare erfgoed (zie hieronder). Middels een enquête is deze bijeenkomst door het publiek beoordeeld met een gemiddelde van 8,2.

Pilot-project: Kerk+Interieur Prijs

Erfgoedhuis heeft samen met het Platform Religieus Erfgoed Zuid-Holland een pilotproject uitgevoerd getiteld *Kerk+Interieur* Prijs. Het doel van dit project was om meer aandacht te genereren voor interieurs van gebedshuizen in Zuid-Holland. Eigenaren en beheerders van gebedshuizen konden 'hun' interieur nomineren. Hoofdvraag hierbij was: welke betekenis heeft het interieur voor jou/de gemeenschap? Een vakjury heeft uit de inzendingen vijf nominaties gekozen. Het publiek kon vervolgens stemmen. Het interieur met de meeste stemmen ontving de *Kerk+Interieur* Prijs. Deze bestond uit een geldbedrag van 1.000 euro

en een interieurinspectie. De winnaar – de Noorse Zeemanskerk te Rotterdam – werd bekend gemaakt tijdens de studiebijeenkomst Behoud van historische interieurs op 21 november (zie boven). In totaal werden 42 interieurs aangemeld voor de prijs. Het aantal uitgebrachte publieksstemmen was 1.716. Alle vijf genomineerden ontvangen een 3D-scan van het interieur van het gebedshuis.

A.2 BELEIDSGERICHT ONDERZOEK

A.2.1 Immaterieel erfgoed in Zuid-Holland

We zijn verder gegaan met het uitbouwen van ons netwerk en het verbinden van erfgoedgemeenschappen rondom immaterieel erfgoed met de activiteiten van het Erfgoedhuis. De samenwerking met Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) is voortgezet en wordt in 2024 verder uitgebouwd. Streektaal vormde een van de belangrijkste speerpunten. Er is geïnvesteerd in onderzoek naar en het ontwikkelen van een podcast over streektaal en dialect. Deze zal in 2024 gelanceerd worden.

A.2.2 Kerkenvisie en kerkelijke gemeenschappen

Zie onder [A.1.1](#) en [A.1.3](#).

A.2.3 Onderzoek Archeologie en publieksbereik

Wat heeft het archeologische veld in Zuid-Holland nodig om meer te werken vanuit het Faro-gedachtegoed? Erfgoedhuis Zuid-Holland onderzocht dit in het kader van de aankomende ratificatie van het Verdrag van Faro. Het onderzoek is in 2023 uitgevoerd, begin 2024 is het rapport opgeleverd. Dit geeft een doorsnede van de verschillende betrokkenen in de archeologie in Zuid-Holland en de rollen die zij vervullen, brengt de huidige status en behoeften omtrent het Faro-gedachtegoed in de archeologische sector in Zuid-Holland in kaart, geeft mogelijkheden en kansen om verschillende betrokkenen binnen de archeologie te ondersteunen en tot slotte, geeft aanbevelingen voor het werken vanuit het Faro-gedachtegoed voor het archeologisch speelveld in Zuid-Holland.

A.2.4 Pilot Citizen Science in Zuid-Holland

Ook in 2023 heeft Erfgoedhuis nieuwe manieren verkend om erfgoedvrijwilligers in Zuid-Holland te ondersteunen en te verbinden. In 2023 zijn mogelijkheden verkend voor een participatieve pilot met vrijwilligers in de archeologie en/of een breder publiek. Een dergelijke pilot kan in het teken staan van onderzoek, beheer en behoud of het beleefbaar maken van archeologisch erfgoed met en door vrijwilligers. Er is besloten om de participatieve pilot verder uit te zetten via twee paden, een project omtrent kasteelterreinen en een project omtrent beheer en behoud van locaties met Limes-erfgoed.

Samen met Erfgoed Gelderland en Landschap Erfgoed Utrecht heeft het Erfgoedhuis inspiratie opgedaan voor het opzetten van een project omtrent kasteelterreinen. Hierbij zijn verschillende gesprekken gevoerd met archeologen, onderzoekers en leden van verenigingen om wensen, ideeën en inzichten omtrent kastelenterreinen op te halen. Tijdens een netwerkbijeenkomst op 23 november in het archeologisch en bouwhistorisch depot van de gemeente Vlaarding met als thema 'onderzoek naar kasteelterreinen' is het animo voor een dergelijk project binnen het vrijwilligersnetwerk gepeild. Ook zijn hier verdere behoeften en ideeën verzameld. Er waren 43 deelnemers. In 2024 zal het project verder worden vormgegeven, door het vaststellen van de scope, samenwerkingspartners en een financieringsplan.

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
A Beleidsgerichte informatie en beleidsgericht onderzoek	4.457	5.651	127

Toelichting

De overschrijding van het aantal boekjaaruren is toe te schrijven aan een verhoogde inzet op het bieden van ondersteuning aan gemeenten. Behalve dat er meer tijd en energie is gestoken in het onderhouden van de contacten met gemeenten, steeg als gevolg hiervan ook de vraag naar ondersteuning.

B

Beheer, behoud en ontsluiting van erfgoedcollecties

Beheer, behoud en ontsluiting van erfgoedcollecties zijn onontbeerlijk voor het beschikbaar houden van erfgoed voor de samenleving. De activiteiten zijn erop gericht om ondersteuning te bieden aan het Zuid-Hollandse erfgoedveld en hun taak dienaangaande optimaal uit te voeren (indirect). Daarnaast voert Erfgoedhuis zelf een aantal taken uit op het gebied van het ontsluiten van erfgoedcollecties.

B.1 DIGITALISERING ERFGOEDCOLLECTIES ZUID-HOLLAND

Samen werken we aan een netwerk van verbonden digitaal erfgoed, dat goed vindbaar is voor gebruikers. In 2023 hebben we onderzoek gedaan naar de stand van zaken van digitale collecties in Zuid-Holland. Hieruit bleek dat digitalisering steeds beter is geborgd in beleid en in de begroting. Ook de bewustwording over het delen van collecties als Linked (Open) Data groeit. Wel zijn er uitdagingen: onder meer over het vinden van vrijwilligers voor deze activiteiten, het in kaart brengen van de rechtenstatus van objecten en het online publiceren van collecties.

Ook in 2023 hebben we sterk ingezet op het stimuleren van deskundigheidsbevordering met betrekking tot het thema digitalisering van erfgoedcollecties. Zo hebben we acht cursussen georganiseerd, zoals het fotograferen van je collectie, het gebruik van het collectieregistratiesysteem, het gebruik van termen en thesauri en het publiceren van digitale collecties op platforms. In totaal bedienden we hierbij meer dan honderd geïnteresseerden. Bijzonder was daarnaast de samenwerking met Wikimedia Nederland, om collecties langs de erfgoedlijn Neder-Germaanse Limes op Wikipedia nog beter te ontsluiten.

We hebben erfgoedorganisaties met elkaar in contact gebracht, langs de lijnen van gemeenschappelijke uitdagingen. Bijvoorbeeld voor regionale samenwerking in de keuze van een collectieregistratiesysteem. Ook klopten organisaties bij ons aan voor advies-op-maat, bijvoorbeeld voor het schrijven van een informatiebeleidsplan, opschoning van collectiedata of het publiceren van hun collectie als Linked (Open) Data. Ten slotte ontwikkelden we diverse kennisproducten om het veld te ondersteunen. Bijvoorbeeld een factsheet over de omgang met persoonsgegevens in het archief of in de collectie. Daarnaast hebben we een cursusvideo ontwikkeld over (het wegnemen van) weerstand bij het digitaliseren en delen van collecties.

B.2 ARCHEOLOGIEHUIS ZUID-HOLLAND

In 2023 is de tentoonstelling *Strijd in de Graventijd* onder de coördinerende rol van Erfgoedhuis Zuid-Holland tot stand gekomen. Deze tentoonstelling nam de bezoeker aan de hand van archeologische vondsten en historische bronnen mee in de ruim vijf eeuwen strijd (1000-1500) binnen het Graafschap Holland. In de tentoonstelling waren naast wapenhandschoenen van de Slag bij Alphen ook andere bijzondere vondsten te zien, zoals zwaarden, dolken, pijlpunten en kogels van katapulten en kanonnen. Proos Archeologie en TGV Teksten en Presentatie leverden de inhoud aan en het laatstgenoemde bedrijf verzorgde ook de vormgeving en realisatie van de tentoonstelling. De AWN Rijnstreek heeft in samenwerking met Museumpark Archeon het bijbehorende educatieve materiaal opgeleverd. De tentoonstelling was uiteindelijk van mei tot en met november 2023 te bezoeken.

In 2023 is ook gestart met de voorbereiding voor de nieuwe tentoonstelling *Bestemming bereikt?* Deze expositie zal via co-creatie tot stand komen. In 2024 gaan inwoners uit Alphen aan den Rijn, Erfgoedhuis Zuid-Holland en een team van tentoonstellingsmakers (Ynte Alkema, Cecilia Hendriks en Ruurd Kok) tijdens archeologiediners gezamenlijk op zoek naar bijzondere Zuid-Hollandse migratieverhalen. Deze verhalen worden straks verteld aan de hand van opgegraven voorwerpen. Eerdergenoemde vondsten worden vervolgens gecombineerd met persoonlijke voorwerpen van mensen uit verschillende Alphenese gemeenschappen.

B.3 VONDST MET EEN VERHAAL

In 2023 zijn vijf artikelen over bijzondere archeologische vondsten uit het provinciaal archeologisch depot van Zuid-Holland geplaatst op geschiedenisvanzuidholland.nl. In de artikelen werd een vondst die in bruikleen wordt genomen door een kleine gemeente of museum uitgelicht, ook werden hiermee de tentoonstelling en het museum op de kaart gezet. De verhalen werden in 2023 ruim 6.000 maal bekeken.

B.4 PROVINCIALE COLLECTIE ZUID-HOLLAND

Jaarlijks brengen we de provinciale collectie van de provincie Zuid-Holland bij het erfgoedveld onder de aandacht. In 2023 hebben we aandacht besteed aan de sporen van de Watersnoodramp (1953) in archieven. 2023 was het herdenkingsjaar van deze ramp.

Tijdens deze bijeenkomst werden presentaties verzorgd door onder meer historicus Willem van der Ham en provincie-archivaris Peter Diebels. De bijeenkomst werd afgesloten met een rondleiding langs de tijdelijke tentoonstelling *Op de kaart* in het Nationaal Archief. In totaal waren er 42 deelnemers van 35 organisaties aanwezig.

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
B Beheer, behoud en ontsluiting van erfgoedcollecties	1.450	1.550	107

Toelichting

De lichte overschrijding van het aantal ingezette boekjaaruren werd vooral veroorzaakt door de inzet voor het realiseren van de tijdelijke tentoonstellingen in het Archeologiehuis. Zowel de lopende als de voorbereiding van de nieuwe tentoonstelling, vergde meer tijd dan aanvankelijk was ingeschat. Wat de nieuwe tentoonstelling betreft, heeft vooral de participatieve opzet meer tijdsinvestering gevergd.

Debat en reflectie

Om in te kunnen spelen op het steeds evoluerende en veranderende beleidsveld is het nodig het debat te voeren en te reflecteren op de ontwikkelingen, en vast te stellen wat dit betekent voor de visie op en omgang met erfgoed. De activiteiten hiertoe worden georganiseerd voor de achterban van het Erfgoedhuis of zijn gericht op het functioneren van het Erfgoedhuis in provinciale, nationale en internationale netwerken, waardoor we beter in staat zijn onze doelgroepen te bedienen.

C.1 ACTIVITEITEN EN NETWERKEN VOOR DE BREDE ACHTERBAN

C.1.1 Jaarlijkse Erfgoeddag

Tijdens de Erfgoeddag op 2 november 2023 vormde de voordracht van planoloog Riek Bakker voor velen het hoogtepunt van het dagprogramma. Riek vertelde over de participatieve aanpak van ingrijpende ruimtelijke transitie die zij gedurende haar lange carrière altijd heeft voorgestaan. Haar pleidooi dat het betrekken van belanghebbenden bij grote veranderopgaven de enige route naar succes is, vindt steeds meer gehoor en is met het van kracht worden van de Omgevingswet zelfs verplicht. Echter, hoe dit op een goede en zorgvuldige manier moet worden geregeld is veelal nog een zoektocht. Het pleidooi sloot naadloos aan op *Erfgoed Werkt!*, het thema van de dag. Om de interessante keynotes en tal van kennistafels te volgen, hadden 234 deelnemers het stormachtige weer van die dag getrotseerd om naar Hal4 aan de Maas in Rotterdam te komen. Zij maakten mee dat gedeputeerde Meindert Stolk na zijn openingswoord het eerste exemplaar in ontvangst kon nemen van het *Handboek Ordelijk Vergeten*. Ook werd onder meer met een pakkende, korte film stilgestaan bij het feit dat het succesvolle erfgoedlijnenbeleid van de provincie alweer tien jaar geleden in werking trad, een vroeg voorbeeld van een in Zuid-Holland ontwikkelde erfgoedbenadering die participatie hoog in het vaandel heeft en werkt.

C.1.2 Jaarlijkse Vrijwilligersdag

De jaarlijkse Vrijwilligersdag wordt samen met De Groene Motor georganiseerd om vrijwilligers in erfgoed en groen te bedanken voor hun tomeloze inzet. Het thema van de Vrijwilligersdag 2023 was *Lees het landschap*. De in totaal ongeveer 150 deelnemers konden op twee locaties, namelijk in Haastrecht en in Rhoon, meedoen aan verschillende leuke activiteiten op het gebied van erfgoed en groen. Op beide locaties hielpen collega's van het Erfgoedhuis en De Groene Motor mee aan de dag zelf.

C.1.3 Jaarlijkse netwerkdag archeologie

Op Zuid-Hollands grondgebied is sinds de Tweede Wereldoorlog niet meer gevochten. Sporen van conflict zijn echter overal om ons heen waarneembaar en onder onze voeten terug te vinden. In 2023 stond de netwerkdag daarom in het teken van conflict-archeologie. Verschillende archeologen en onderzoekers namen ons mee naar recent archeologisch onderzoek, van de prehistorie, middeleeuwen, Tweede Wereldoorlog tot aan de Koude Oorlog. Vragen die werden behandeld: hoe gaat een archeoloog om met onderzoek naar conflict en wat maakt conflictarcheologie juist relevant? Wat heeft recent onderzoek opgeleverd? Waar liggen kansen? Gaat het alleen om militair handelen, of ook over de impact van conflict op de samenleving? Mogelijke antwoorden of oplossingen: het vergroten van de bewustwording over wat conflictarcheologie is en de betekenis ervan, het inventariseren van sporen en thematiek, verdere onderzoeksmogelijkheden en verankering in beleid. Daarnaast werd gepleit voor een netwerk om dit thema te (blijven) agenderen.

C.1.4 Netwerk vrijwilligers in de archeologie

In 2023 zijn drie netwerkbijeenkomsten voor vrijwilligers in de archeologie georganiseerd. De bijeenkomsten stonden in het teken van ontmoeting, uitwisseling en het uitbreiden van kennis en vaardigheden. In 2023 heeft Erfgoedhuis Zuid-Holland ingezet op het versterken en uitbreiden van het archeologienetwerk in Zuid-Holland. Tijdens de bijeenkomsten is nagedacht over het verbeteren van samenwerkingen, het betrekken van nieuwe doelgroepen, het vergroten van mogelijkheden voor projecten en activiteiten rondom archeologie. Om uitwisseling tussen verschillende betrokkenen bij de archeologie in Zuid-Holland te bevorderen, zijn niet alleen de vrijwilligers in de archeologie uitgenodigd, maar ook leden van historische verenigingen, professioneel archeologen en andere geïnteresseerden. In totaal trokken de drie bijeenkomsten ongeveer honderd deelnemers.

C.1.5 Themabijeenkomst en netwerkdag Molennetwerk

De themabijeenkomst vond plaats op 2 juni in Vlaardingen en was voornamelijk gericht op onderzoek, specifiek rond de korenmolen. Zo waren er presentaties over het molen-erf van de korenmolen, het moleninterieur en onderzoek naar geur op molens. Na de presentaties bezochten de deelnemers Molen Aeolus in Vlaardingen. De netwerkdag vond plaats in Leidschendam en had als onderwerp de houtzaagmolen. Actuele thema's werden aan dit type molen verbonden: duurzaamheid, koloniaal verleden en participatie. In de middag werden twee houtzaagmolens bezocht: de Salamander in Leidschendam en de Herder in Leiden. Aan beide bijeenkomsten namen in totaal 123 mensen deel.

C.1.6 Netwerk Joods erfgoed

Evenals voorgaande jaren is aandacht uitgegaan naar het Joods erfgoed. In 2023 is in samenwerking met de Universiteit van Amsterdam voor mensen die zich in Nederland bezighouden met het behoud(en) van Joods erfgoed een expertisebijeenkomst georganiseerd. Tijdens de bijeenkomst werden best practices gedeeld, lezingen gegeven en workshops aangeboden. Specifieke aandacht ging uit naar educatie en het creëren van jong draagvlak voor het behoud(en) van Joods erfgoed. Bart Wallet, hoogleraar Joodse Studies aan de UvA, verzorgde de inleiding en Emile Schrijver, algemeen directeur van het Joods Cultureel Kwartier, gaf een lezing over Fundraising. De bijeenkomst werd gehouden op 11 november in Amsterdam en trok 55 deelnemers.

C.1.7 Netwerk Agrarisch erfgoed

Op 22 november organiseerde het Erfgoedhuis in samenwerking met provincie Zuid-Holland *Boerenbont: bijeenkomst voor agrarisch erfgoed in Zuid-Holland* in Het Arsenaal in Nieuwpoort. Tijdens de bijeenkomst kwamen eigenaren van rijks- en gemeentelijke agrarische monumenten en andere belanghebbenden bij agrarisch erfgoed samen om elkaar te ontmoeten en kennis te delen. Onder leiding van Marielle Hendriks, directeur-bestuurder van Erfgoedhuis, werd de middag ingevuld met presentaties van (ervarings-) deskundigen, onder wie Piet den Hertog van bureau Helsdingen over het historische

interieur van agrarisch erfgoed, landschapsarchitect/ervenconsulent Annerie van Daatselaar over het boeren erf, Dirk van der Borg van Stichting Stadsboerderij Vredebest, met aansluitend een bezoek aan die boerderij. Er waren 86 deelnemers.

C.2 ACTIVITEITEN EN NETWERKEN VOOR ERFGOEDPROFESSIONALS

C.2.1 Netwerkbijeenkomsten gemeentelijke en regionale archeologen

Jaarlijks organiseert het Erfgoedhuis drie netwerkbijeenkomsten voor gemeentelijke en regionale archeologen. Tijdens deze *Netwerktafel Archeologie Zuid-Holland* worden inhoudelijke zaken bediscussieerd, beleidsontwikkelingen besproken en informatie over actuele ontwikkelingen binnen de gemeenten uitgewisseld. In 2023 zijn drie bijeenkomsten georganiseerd waarvan de laatste is verlengd om één extra, urgent archeologisch thema te kunnen bespreken. Op 9 februari vond de eerste bijeenkomst plaats. Hierin stond de samenwerking tussen archeologen en bouwhistorici centraal. Op 25 mei was Tweede Wereldoorlog-archeologie het thema en is gekeken naar de mogelijkheden voor inventarisatie, waardering en selectie van vindplaatsen en mogelijke verankering hiervan in gemeentelijk beleid. Op 7 september kwamen zowel het selectie en de-selectieproces binnen de Nederlandse archeologie, als de Omgevingswet aan de orde. Er waren respectievelijk 11, 13 en 18 deelnemers.

C.2.2 Werkzaamheden Molennetwerk Zuid-Holland

De activiteiten van het Molennetwerk en van molenorganisaties in de provincie zijn via verschillende media gecommuniceerd met de achterban. Ook zijn zo de molens in Zuid-Holland bij een breed publiek onder de aandacht gebracht. De communicatiemiddelen die hierbij zijn ingezet zijn onze website, een digitale nieuwsbrief, Facebook, Instagram en X.

Erfgoedhuis dient als vraagbaak voor het molenveld als het gaat om publieksbereik (doelgroepen), vrijwilligers, de molenbiotoop, het molenerf en onderzoek.

C.2.3 Kring van Zuid-Hollandse Archivarissen

Ook in 2023 ondersteunde Erfgoedhuis Zuid-Holland de Kring van Zuid-Hollandse Archivarissen (KZHA) in haar doelstellingen. Zo kwam de Kring bij elkaar tijdens diverse bestuursvergaderingen en ALV's. Het jaar werd afgesloten met een culturele ontmoeting in het Museum Vlaardingen. Erfgoedhuis Zuid-Holland vervulde de rol van secretaris in het bestuur. Daarnaast ondersteunt het bij de organisatie van de verschillende bijeenkomsten en het stimuleren van netwerkvorming.

C.2.4 Museumplatform Zuid-Holland

Aan het Museumplatform nemen 85 instellingen deel. Er was een kleine wisseling tussen scheidende- en nieuwe musea. Erfgoedhuis organiseerde voor het platform twee

plenaire bijeenkomsten en gaf door het jaar heen losse adviezen. Musea vroegen en kregen vooral veel hulp bij vragen over het digitaliseren van collecties, het bereiken van nieuwe doelgroepen, zowel voor hun vrijwilligers als voor hun publiek. En vanwege de professionaliseringsslag die musea kunnen maken door Geregistreerd Museum te worden, kwamen ook hier veel vragen over. Een geregistreerd museum kan immers makkelijker bruiklenen verkrijgen of subsidie aanvragen; daarom organiseerden we daar een middag over. In totaal realiseerden we twee kennisbijeenkomsten, beide live. Er werd veel genetwerkt en uitgewisseld, en uit het veld kregen we terug hoezeer dit werd gewaardeerd. Aan de bijeenkomsten in 2023 namen ongeveer zestig musea deel.

C.2.5 Deelname externe netwerken

Erfgoedhuis heeft zitting in het bestuur van het Landelijk Contact Museumconsulenten (LCM). Het LCM werkt nauw samen met de koepel van erfgoedhuizen OPEN (Overleg Provinciale Erfgoedhuizen Nederland), die in 2023 een stichting hebben opgericht, waar in de nabije toekomst het LCM in zal opgaan. Via de provinciale partners uit LCM - veelal de museumconsulenten van de collega-erfgoedhuizen – staat Erfgoedhuis in nauwe verbinding met het Netwerk Digitaal Erfgoed, de Nederlandse Museumvereniging, het Museumregister en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Ook met de Vlaamse collega's van Faro in Brussel werd veel kennis vanuit de landelijke netwerken gedeeld met de Zuid-Hollandse achterban, zoals inclusiever beleid in de erfgoedinstelling en websites toegankelijker maken voor mensen met een handicap. Adviseurs van het Erfgoedhuis nemen deel in verschillende landelijke netwerken, waaronder het Netwerk Steunpunten Cultureel Erfgoed (NSCE), NOORA en het AVA Netwerk.

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
C Debat en reflectie	3.257	2.911	89

Toelichting

De onderbesteding komt voornamelijk omdat er minder uren nodig waren voor het organiseren van activiteiten in het kader van het Molennetwerk, het Netwerk Joods erfgoed (vanwege de samenwerking met de Universiteit van Amsterdam) en het Netwerk agrarisch erfgoed.

D

Collectieve vertegenwoordiging en promotie van het Zuid-Hollandse erfgoed

Dit zijn alle activiteiten die erop gericht zijn om het erfgoedlijnenbeleid van de provincie Zuid-Holland te ondersteunen en in meer algemene zin het erfgoed in de provincie Zuid-Holland te promoten en voor het publiek toegankelijk te maken (in print en digitaal).

Thema: Immaterieel erfgoed

Immaterieel erfgoed is levend erfgoed: taal, tradities, ambachten, kennis en gebruiken maar ook herdenken en feesten. Erfgoed dat van generatie op generatie wordt doorgegeven maar ook steeds opnieuw vorm krijgt. Laat je verrassen door het veelzijdige immaterieel erfgoed in onze provincie.

[Naar het thema](#)

Heb je een verhaal over de Zuid-Hollandse geschiedenis?

D.1 COMMUNICATIE EN PR-WERKZAAMHEDEN

Onze communicatiewerkzaamheden waren gericht op het informeren, binden en activeren van onze doelgroepen. Het zwaartepunt hiervoor ligt online: onze twee centrale websites (corporate website erfgoedhuis-zh.nl en verhalenwebsite geschiedenisvanzuidholland.nl) fungeren hierbij als primaire kanalen. Richtinggevend voor het bepalen van de mate van succes is het aantal sessies: dit kwam uit op respectievelijk 69.000 en 282.300. In [bijlage 2](#) lichten we deze cijfers in detail toe.

Op de corporate website van Erfgoedhuis publiceerden we 63 nieuwsberichten en 44 activiteitenpagina's voor onze cursussen, bijeenkomsten en andere agenda-items. Voor het werven van aanmeldingen voor onze activiteiten blijven emailmarketing en sociale media nog steeds onze voornaamste kanalen. We verstuurden in totaal 31 nieuwsbrieven aan in totaal zo'n 9.000 abonnees, en stuurden ons netwerk maar liefst 99 mailings rondom onze activiteiten. Media en belangenorganisaties schreven we aan middels 8 persberichten, bijvoorbeeld rond piekmomenten als de campagne *Kerk+Interieur*, de Erfgoeddag op 2 november en de publicatie van de *Archeologische Kroniek* en het *Handboek Ordelijk Vergeten*.

Op onze verhalenwebsite geschiedenisvanzuidholland.nl publiceerden we 51 nieuwe verhalen, binnen de thema's *Groene Vingers*, *Vervoer*, *Migratie* en *Erfgoed werkt!* Onder het overzicht van Zien & Doen verschenen 30 nieuwe doorlopende en tijdelijke activiteiten en werden 59 nieuwe locaties toegevoegd. De nieuwsbrief verstuurden we 4 keer, samen met elk kwartaalthema, naar uiteindelijk ongeveer 1.000 abonnees (2022: 685).

Tot slot hebben we ons naast onze online activiteiten actiever gericht op het realiseren van drukwerk om de diensten van Erfgoedhuis en Monumentenwacht te promoten, zoals vernieuwde banners, informatiefolders van beide merken en een periodieke agenda die verschijnt als poster en compact flyerboekje. Het rendement van deze publicaties laat zich alleen minder makkelijk meten, aangezien niet iedereen via de inbegrepen QR-codes converteert. Het geeft onze doelgroepen in ieder geval iets concreets in handen, waardoor zichtbaarheid en betrokkenheid ten opzichte van het Erfgoedhuis toe kunnen nemen.

D.2 ERFGOEDLIJNENONDERSTEUNING

D.2.1 Atlantikwall

Het Erfgoedhuis ondersteunde deze erfgoedlijn door aanwezigheid bij de erfgoedtafel-bijeenkomsten en door actieve deelname aan de werkgroepen 'betere bescherming', 'herijking', 'educatie' en 'professionalisering'. Deze werkgroepen zijn een direct voortvloeisel uit het in 2023 vastgestelde, nieuwe koersdocument met de titel: *Koersdocument erfgoedlijn Atlantikwall 2030. Actualisatie van de doelstellingen*. In 2023 is daarnaast

het, mede door het Erfgoedhuis voor kinderen ontwikkelde *Atlantikwall-paspoort* geactualiseerd. In 2024 volgt de daadwerkelijke oplevering en herdruk.

D.2.2 Historisch Haringvliet

Het Erfgoedhuis ondersteunde deze erfgoedlijn door aanwezigheid bij de erfgoedtafel-bijeenkomsten en themabijeenkomsten ter ondersteuning van projectindieners en door actieve deelname aan de werkgroep Communicatie. In de zomer van 2023 verscheen het jaarlijkse Erfgoedmagazine waarin nieuwe projecten van de Erfgoedlijn bij het algemene publiek op een aantrekkelijke manier onder de aandacht worden gebracht.

D.2.3 Landgoederenzone Zuid-Holland

Erfgoedhuis coördineerde voor de gemeenten Wassenaar en Voorschoten het project *Beleef Prins Frederiks Parkenroute!*. Tijdens de tweede fase van het project is het herstel van het toegangshek tot de voormalige hertenkamp van prins Frederik – een rijksmonument – gerealiseerd. De officiële ingebruikstelling van het hek werd verricht door gedeputeerde Meindert Stolk van provincie Zuid-Holland en burgemeester Leendert de Lange van de gemeente Wassenaar. Dit officiële moment maakte onderdeel uit van een afsluitende bijeenkomst van beide fases van het project in De Paauw in Wassenaar op 17 oktober.

Ook het project *Landgoedwandelen II* werd dit jaar afgerond. Met dit project werden vijf korte en een meerdaagse wandelroute door het noordelijke deel van de Landgoederenzone Zuid-Holland uitgezet via het wandelknooppuntennetwerk. De routes zijn digitaal op de website geschiedenisvanzuidholland.nl gepubliceerd en gedrukt in de vorm van een Z-Card verschenen (in een oplage van 7.500 stuks). De Z-Cards zijn en worden verspreid via de lokale VVV's en de deelnemende gemeenten.

D.2.4 Neder-Germaanse Limes Zuid-Holland

Binnen de erfgoedlijn Neder-Germaanse Limes heeft het Erfgoedhuis in 2023 ingezet op het versterken en verbinden van het netwerk in Zuid-Holland en het stimuleren van communicatie en samenwerking. Ook is er naar nieuwe manieren gezocht om kennis en aanbod op de locaties te versterken. Zo heeft het Erfgoedhuis bijgedragen aan een evenementenkalender voor de Limes in Zuid-Holland. Hierop staan tentoonstellingen, rondleidingen en andere activiteiten in Romeins thema, geschikt voor een breed publiek. De kalender wordt eens per kwartaal uitgegeven. Ook heeft het Erfgoedhuis in 2023 ingezet op het betrekken van leden van de tafel bij het social media-redactieoverleg. In dit maandelijks overleg worden Limes-actualiteiten besproken en content voor op de websites en social mediakanalen gedeeld. In samenwerking met Romeinse Limes Nederland is een kennisdag voor vrijwilligers van de Limes georganiseerd, die in het teken stond van kennisvermeerdering, netwerken en het zelf aan de slag gaan met het verhaal van de Limes.

Daarnaast werd dit jaar gewerkt aan de publicatie *Het verhaal van de Romeinen in Zuid-Holland*. Dit in navolging van een eerder in Gelderland door Carolien en Willeke Guelen geschreven publicatie. Het boekje verscheen in een oplage van 2.000 exemplaren. Deze vinden hun weg naar het publiek via de Limes bezoeklocaties in Zuid-Holland.

D.2.5 Oude Hollandse Waterlinie

Het Erfgoedhuis is al sinds de start betrokken bij de Zuid-Hollandse erfgoedlijnen, zo ook bij de Oude Hollandse Waterlinie (OHW). Na tien jaren vindt een herijking van de erfgoedlijnen plaats. Onderdeel daarvan is het opstellen van een nieuw ambitiestuk door een externe partij. Aan de OHW-erfgoedtafel werd in het afgelopen jaar echter de roep steeds groter om zelf alvast een nieuwe koers uit te zetten. Men wilde de herijking van bovenaf niet afwachten, maar assertief zijn en intern al nadenken over een hernieuwing van de ambities. Dit resulteerde in het opstellen van een zogenaamd 'argumentatie-document'. Erfgoedhuis zat de werkgroep die hiermee aan de slag ging voor. Uiteindelijk heeft dit geleid tot een door de erfgoedtafel breed gedragen argumentatiedocument dat ter druk is gegaan, en is aangeboden aan de gedeputeerde. In het document zijn de geambieerde koers, doelen en criteria voor de komende tien jaar beargumenteerd. Het document vormt daarmee hopelijk de basis voor het nog op te stellen ambitiestuk.

D.2.6 Trekvaarten

Op de publiekswebsite [GeschiedenisvanZuidHolland.nl](https://www.geschiedenisvanzuidholland.nl) is informatie toegevoegd over veertien locaties langs de Haarlemmertrekvaart en Leidsevaart, waaronder diverse historische bruggen. Hiermee wordt een route langs deze plekken ondersteund. Op elke locatie verwijst een informatiepaneel met een QR-code naar genoemde website, waar achtergrondinformatie en historische afbeeldingen kunnen worden bekeken. In de route zijn ook enkele locaties in Noord-Holland opgenomen.

D.2.7 Waterdriehoek

De Erfgoedlijn Waterdriehoek is flink in beweging door meer focus aan te brengen op het thema maritiem industrieel erfgoed en hier werd behalve met de tafel ook op een bestuurlijke bijeenkomst verder over gesproken, waarbij Erfgoedhuis een bijdrage leverde over het digitaal ontsluiten van dit erfgoed.

D.3 HET VERHAAL VAN ZUID-HOLLAND VERTELLEN

Ons platform Geschiedenis van Zuid-Holland is in 2023 uitgebreid met tal van verhalen, variërend van een uitgebreid thema over de koloniale aspecten van landgoederen en buitenplaatsen tot aan verhalen over tradities en gebruiken in het Westland. Historische verenigingen en lokale historici leverden daarnaast waardevolle bijdragen over de geschiedenis van stad, dorp en streek en droegen daarmee bij aan het inkleuren van de rijke Zuid-Hollandse geschiedenis. Ook is

– aansluitend op het thema van de Erfgoeddag – een succesvol thema *Erfgoed Werkt!* toegevoegd. Het platform is 282.300 keer bezocht.

D.4 HET ONTSTAAN VAN HOLLAND

In 2023 is in samenwerking met Bureau Rijksbouwmeester en de gemeente Den Haag in het verlengde van een wetenschappelijk congres een publieksbijeenkomst georganiseerd over het Binnenhof als middeleeuws machtscentrum. Deze *Holland Dag* vond plaats op 12 mei in het Provinciehuis in Den Haag. Via een vraagggesprek met Rijksbouwmeester Francesco Veenstra werd teruggeblikt op het congres. Andere bijdragen waren onder meer voordrachten over het Binnenhof door Tim de Ridder, archeoloog van de gemeente Vlaardingen, en Mignonne Lenoir, archeoloog van de gemeente Den Haag. De middag werd bezocht door meer dan honderd deelnemers. De congresbundel van het symposium werd op 2 december aangeboden aan gedeputeerde Meindert Stolk.

D.5 ARCHEOLOGISCHE KRONIEK ZUID-HOLLAND

In 2022 was Zuid-Holland in archeologisch opzicht opnieuw een van de drie drukste provincies van Nederland. In totaal zijn er 800 individuele onderzoeksmeldingen bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed binnengekomen en werden eveneens vele initiatieven gestart door betrokken burgers, musea, archeologische werkgroepen en historische verenigingen. Dit jaar bestond de Kroniek (over 2022) wederom uit korte artikelen die zijn geschreven door professionals en vrijwilligers die betrokken zijn bij archeologisch onderzoek in Zuid-Holland. De Kroniek was wel voor het eerst voorzien van een inleiding waarin niet alleen werd vooruitgeblikt op de inhoud, maar ook aandacht was voor de veranderende rol en de toekomst van de archeologie in de provincie. Daarnaast ging bijzondere aandacht uit naar maritieme archeologie. De nieuwste editie van de Kroniek telt 84 pagina's en bestaat uit 50 bijdragen. Gedrukte exemplaren zijn direct verspreid onder auteurs, leden van archeologische en historische verenigingen en bibliotheken in Zuid-Holland. De Kroniek is ook digitaal te raadplegen via de corporate- en publiekswebsite.

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
D Collectieve vertegenwoordiging en promotie van het Zuid-Hollandse Erfgoed	6.771	7.186	106

Toelichting

De afwijking van 6% van de begrote boekjaaruren werd vooral veroorzaakt door werkzaamheden aan projecten voor de erfgoedlijnen.

Deskundigheids- bevordering

Deze activiteiten richten zich op het in stand houden en vergroten van de kennis en bekwaamheid van erfgoedprofessionals, erfgoedvrijwilligers en jeugd.

E.1 EXTRA ONDERSTEUNING VOOR ERFGOEDVRIJWILLIGERS

Musea en andere erfgoedinstellingen zijn weliswaar weer op volle kracht gaan draaien na de lockdownjaren, maar kregen vervolgens te maken met prijsstijgingen van gas en elektra. Ook al vaardigde de Nederlandse Museumvereniging (NMV) onlangs een communiqué uit met positieve cijfers, hebben we voor het project *Kennis is Kracht* nog altijd te maken met de kleinere musea, die niet allemaal op A-locaties liggen. En omdat ze ook lang niet allemaal aangesloten zijn bij de NMV, gelden deze cijfers veelal niet voor onze achterban: de door vrijwilligers geleide kleine musea en andere erfgoedinstellingen. Daarom is het verheugend dat met steun van fondsen en opname in de boekjaarsubsidie voor de begeleidingsuren het volgende gerealiseerd kon worden: in 2023 gaven we negen trainingen, alle fysiek op locatie en twee kennisbijeenkomsten voor het museale veld waar nieuwe methodes voor het museum zijn uitgelegd, over Collectiebeheer en nieuwe doelgroepen. In totaal bereikten we daarmee zo'n tweehonderd cursisten. Daarnaast hebben we met digitale ondersteuning, zoals factsheets en videocursussen veel cursisten de nodige voorbereiding en verdieping kunnen bieden. Bovendien hebben we de helpdesk goed kunnen bemensen, en veel vragen van kleine musea kunnen beantwoorden. De gemiddelde waardering van de cursussen was een 8 op 10. Ook werd via een infomiddag een experimentele methode gedeeld om een collectie niet te ontzamen, maar voor lange tijd aan het publiek te onttrekken, de zogenaamde Doornroosje-benadering. Tenslotte gaven de adviseurs van het Erfgoedhuis adviezen (in totaal zo'n 68) aan erfgoedinstellingen, vaak telefonisch/per mail, en af en toe live.

E.2 (PROJECT)VRIJWILLIGERS VOOR DE ERFGOEDSECTOR BEREIKEN EN BEHOUDEN

Met de blik naar de toekomst vinden de kleinere musea en andere erfgoedinstellingen die publiek ontvangen het een geweldig plan om vrijwilligers aan hun equipe toe te voegen die anders zijn dan de huidige groep: jonger, uit een andere hoek afkomstig, bijvoorbeeld mensen die de Nederlandse taal nog niet zo goed spreken, of minder tijd beschikbaar hebben vanwege werk en familie-verplichtingen. Dat dat ook een omslag van de organisatie zelf vraagt in de omgang met de bestaande (en nieuwe) vrijwilligers is een kwartje dat nog niet in een keer valt. Bij het Erfgoedhuis volgden drie adviseurs de docenttraining *Samen op zoek naar nieuwe vrijwilligers*, inclusief de omgang met mogelijke weerstand bij mensen die moeite hebben met omdenken en anders opereren binnen 'hun' kleine erfgoedinstelling. En deze adviseurs gaven in teams van twee vervolgens vier volledige expeditie-trainingen in 2023. Een expeditie betekent vijf bijeenkomsten, waarvan drie live. Tijdens deze trainingen werden bovenstaande knelpunten meegenomen en besproken, zodat een erfgoedinstelling vervolgens echt beter openstaat voor nieuwe gezichten. Aan de 4 trainingen (20 bijeenkomsten in totaal) deden totaal 36 deelnemers van 20 verschillende instellingen mee. Vanwege de goede evaluaties en de roep vanuit het

veld, werd halverwege 2023 besloten ook in 2024 met deze training door te gaan, en werd in november 2023 via de landelijke Faro-regeling een subsidie aangevraagd en gepitcht, zodat ook in 2024 een aantal expedities kan worden gegeven.

E.3 ERFGOEDPARTICIPATIELOKET

De samenwerking met OPEN – de collega-Erfgoedhuizen in de andere provincies en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed – rondom erfgoedparticipatie is verder uitgebouwd. Er was coaching beschikbaar voor vrijwilligersorganisaties in de erfgoedsector en burgerinitiatieven. Voor historische en archeologische verenigingen is een zeer geslaagde bijeenkomst georganiseerd over verjonging en participatie (*Tools voor de Toekomst*), met 33 deelnemers. Heel bijzonder was ook de bijeenkomst over levende geschiedenis (re-enactment) die we in samenwerking met Erfgoed Brabant organiseerden en waar de mogelijkheden van dit ambacht (waaraan gemiddeld genomen veel jongeren deelnemen) veel erfgoedorganisaties inspireerden. Daar waren 110 deelnemers bij aanwezig.

E.4 ERFGOED VAN, VOOR EN DOOR IEDEREEN

In 2023 ging de uitvoering van het project *Sprekend Erfgoed* van start. Er zijn in 2023 in totaal 55 taallessen aan NT2- en NT1-cursisten gegeven in veertien musea. Daarnaast zijn er plannen gemaakt samen met een aantal gemeenten voor de lokale borging van dit project op lange termijn. Het merendeel van de kosten wordt gedekt door de subsidies die in 2022 zijn aangevraagd en toegekend.

Begin 2023 bleek dat de rol van onze samenwerkingspartner Stichting Vluchtelingenwerk Nederland in het project veel kleiner werd. Dit betekende dat wij genoodzaakt waren om op zoek te gaan naar nieuwe samenwerkingspartners binnen het taalonderwijs. Daarnaast moesten enkele coördinerende taken, die eerst bij Stichting Vluchtelingenwerk waren belegd, opgepakt worden vanuit het Erfgoedhuis. Dit heeft ertoe geleid dat er meer uren zijn gemaakt dan vooraf begroot. Naast het project *Sprekend Erfgoed* neemt het Erfgoedhuis deel aan het landelijk netwerk *Diversiteit, Toegankelijkheid en Inclusie* met andere erfgoedhuismedewerkers, waar casussen mee worden uitgewisseld.

E.5 CURSUSSEN MOLENNETWERK

In 2023 zijn twee cursussen Molengids (een tweedaagse cursus) georganiseerd, voor aspirant gidsen uit de hele provincie. In totaal namen 25 aspiranten deel aan de twee cursussen.

Het herziene cursusboekje *Molengids voor Molengidsen* kwam in februari gereed.

E.6 ERFGOEDEDUCATIE OP DE ERFGOEDLIJNEN

De laatste fase van het duurzame educatieproject van de erfgoedlijn Oude Hollandse Waterlinie is succesvol afgerond in zes gemeenten. Momenteel worden maatwerkprojecten aangeboden in de gemeenten Bodegraven-Reeuwijk, Molenlanden, Gorinchem, Krimpenerwaard, Nieuwkoop en Gouda, inclusief bezoek- of gastlessen in de klas. Erfgoedhuis blijft zich de komende jaren inspannen om scholen hiervoor te enthousiasmeren.

Tijdens een gezamenlijke bijeenkomst van de erfgoedtafel Landgoederenzone – Trekvaarten werd dit project gepresenteerd, om te onderzoeken of er binnen deze context interesse is om een vergelijkbaar project op te zetten. Vervolgens is er een behoeftepeiling uitgevoerd aan de onderwijskant in de gemeenten Voorschoten en Leidschendam-Voorburg.

Het erfgoedpaspoort van de Atlantikwall is herdrukt, en voor de Limes zijn ambitieuze educatieplannen voor de komende jaren vastgelegd in een interprovinciaal visiedocument.

E.7 OVERIGE ACTIVITEITEN ERFGOEDEDUCATIE

De *Digitale Scheurkalender Burgerschap* is uitgebreid met lessen over monarchie en nieuwe energiebronnen, onderwerpen die door docenten als interessant werden beschouwd. Naar aanleiding hiervan werd in samenwerking met Kunstgebouw in september een inspiratiemiddag over cultuureducatie en burgerschap georganiseerd in het Oranjehotel, waar een veertigtal (kunst)docenten en erfgoedvrijwilligers aanwezig was. Het landelijke samenwerkingsproject *Erfgoedwijzer Met De Klas* is afgerond, wat heeft geresulteerd in gratis erfgoedwijze lesvoorbeelden voor groepen 1 tot en met 8.

Er werden twee cursussen gegeven over erfgoededucatie aan erfgoedvrijwilligers en professionals, met respectievelijk 8 en 21 deelnemers, en er werd een gastcollege over erfgoededucatie gegeven aan tweedejaars studenten van de Thomas More Pabo in Rotterdam. Een onverwachte samenwerking met de IMC Weekendschool Den Haag leidde tot wat extra uren op deze post. Op deze weekendschool ontmoeten jongeren van 10 tot 14 jaar iedere zondag gepassioneerde professionals (gastdocenten) die vertellen over hun vakgebied. Onze bijzondere samenwerking resulteerde in vier lessen tijdens het vak Architectuur. Hierin leerden zij onder andere over erfgoed en de monumenten in Den Haag, de rol van de Monumentenwacht, en hoe ze zelf een maquette van een fantasiegebouw kunnen maken. Zo maakte een nieuwe generatie kennis met diverse aspecten van de erfgoedsector.

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
E Deskundigheidsbevordering	2.464	3.252	132

Toelichting

De overschrijding van uren kwam enerzijds doordat bij de *Expeditie op zoek naar nieuwe gezichten* op verzoek uit het veld meer trainingen zijn gegeven dan vooraf ingeschat. Daarnaast hebben we zelf ook nog gewerkt aan het verbeteren van de training door alle opgedane ervaring. Op het onderdeel *Erfgoed van, voor en door iedereen* zijn meer uren gedraaid omdat Stichting Vluchtelingenwerk extra uren voor opvang van vluchtelingen moest inzetten, waardoor er minder tijd dan vooraf was besproken is besteed aan dit project. In goed overleg hebben we besloten ten behoeve van het project de uren zelf te maken.

Innovatiebudget

De uren en budgetten genoemd onder innovatie in het jaarplan 2023 gaven de organisatie de ruimte om gedurende het jaar op drie fronten te pionieren en vernieuwen.

F.1 DUURZAAMHEID GEBOUW EN COLLECTIE

Erfgoedhuis werkte in 2023 in opdracht van de provincie aan het Ontzorgingsprogramma *Verduurzaming klein maatschappelijk vastgoed*. Dit programma trekt veel monument-eigenaren met een ANBI-status. Ook collectie-beherende instellingen schrijven zich in voor dit programma. Vragen rondom duurzaam collectiebeheer kunnen in dit kader worden meegenomen. In 2023 zijn twee adviezen op maat (waarvan één nog lopend) op dit onderwerp gegeven, namelijk aan Streekmuseum Goeree-Overflakkee in Sommelsdijk en het Vrijmetselarij Museum in Den Haag.

F.2 NETWERKVORMING THEMA-GERELATEERDE COLLECTIES

In 2023 is het netwerk Landbouwcollecties verder uitgebreid. Bij dit netwerk zijn de volgende organisaties betrokken: Erfgoed Brabant, Erfgoed Gelderland, de Museumfederatie Fryslân, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), Agrarisch Erfgoed Nederland (AEN), het Nederlands Openluchtmuseum en het Centrum voor Agrarische Geschiedenis in Leuven (CAG). In april organiseerde de RCE een themabijeenkomst. Op deze bijeenkomst is de *Verklaring van Deventer* door de deelnemers ondertekend. Hiermee bekrachtigen de ondertekenaars dat zij zich in de komende tijd zullen inspannen voor behoud, kennis en ontsluiting van landbouwcollecties. Erfgoedhuis schreef over het onderzoek naar landbouwcollecties een artikel in *Museumpeil 61* (voorjaar 2023).

F.3 DOORNROOSJESCENARIO

Het Doornroosjescenario kende een eerste afnemer; Streekmuseum Jan Anderson in Vlaardingen. Bij alle producten die in 2023 werden ontwikkeld en opgeleverd rond dit innovatieve project, stond steeds voorop dat het gehele museale veld hier zijn voordeel mee moet kunnen doen. Zo werden de eerste conclusies van het onderzoek naar de beste wijze om een collectie langdurig stil te zetten gedeeld met het museale veld. De opbrengsten kwamen via een congres met referenten en zaaldiscussie bij de schrijvers van de handleiding. Alle overwegingen en aandachtspunten bij zo'n radicaal andere aanpak werden vervolgens meegenomen in de te verschijnen publicatie. Het congres vond in juni 2023 plaats, en in november 2023 kon op de jaarlijkse Erfgoeddag de eerste versie van het *Handboek Ordelijk Vergeten* aangeboden worden aan zowel gedeputeerde Meindert Stolk, als aan museumdirecteur Jan Anderson. Deze producten kwamen tot stand dankzij nauwe samenwerking met de RCE en Gerard Rooijackers. Eerstgenoemde partij, de RCE, heeft ook een financiële bijdrage ter beschikking gesteld om de publicatie en het congres mede te financieren. Gemeente Vlaardingen steunde het congres, dat plaatsvond in de Grote Kerk in het jaar dat Vlaardingen 750 jaar stadsrechten vierde.

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
F Innovatieruimte	212	404	190

Toelichting

Bij innovatie zijn vooral meer uren gaan zitten in het opzetten en implementeren van een CRM-strategie, een voortvloeisel uit het enige jaren geleden ingezette proces om de organisatieprocessen te stroomlijnen en te verbeteren.

Monumentenwacht Zuid-Holland

De Monumentenwacht Zuid-Holland maakt zich al vele jaren sterk voor een goed beheer en onderhoud van monumenten en andere historische en beeldbepalende gebouwen. De wachters doen dit door eigenaren en beheerders van monumenten bij te staan met onafhankelijk advies over de bouwkundige staat van hun monument en door het uitvoeren van periodieke inspecties. Goed onderhoud is immers cruciaal voor de instandhouding van gebouwd erfgoed.

In 2023 zijn alle werkzaamheden van de Monumentenwacht uitgevoerd via een centrale planning. Het team is uitgebreid met twee nieuwe inspecteurs, wat er samen met de centrale planning voor gezorgd heeft dat het aantal uitgevoerde inspecties wederom is toegenomen. Dit heeft ook een positieve impact gehad op het resultaat.

G.1 ACTIVITEITEN VRIJGESTELD VAN BTW

G.1.1 Het uitvoeren van periodieke bouwkundige inspecties

De werkzaamheden bestaan uit het technisch inspecteren van monumentale gebouwen. Het Monumentenwachtrapport waardeert puntsgewijs ieder bouwkundig onderdeel van het monument, uiteraard inclusief de aard, vorm van het gebrek en termijn waarop herstel noodzakelijk is.

G.1.2 Abonneeservice

In 2023 is ons abonneebestand van eigenaren en beheerders van monumenten stabiel gebleven ten opzichte van het jaar ervoor. Een abonnement heeft twee voordelen: het stimuleert in de eerste plaats de periodieke inspecties (iedere twee jaar of naar wens), wat in het belang is van de instandhouding van het gebouw. Ten tweede ontvangt de opdrachtgever een korting op de uitgevoerde werkzaamheden.

G.2 ACTIVITEITEN NIET VRIJGESTELD VAN BTW

G.2.1 Aankoopkeuringen

De Monumentenwacht voert aankoopkeuringen uit voor particulieren en bedrijven die overwegen een historisch pand te kopen. Deze aankoopkeuring biedt potentiële kopers inzicht in de staat van onderhoud en de kosten voor eventueel herstel en onderhoud.

G.2.2 NRF-QuickScans

Gebruikers van de Restauratiewijzer kunnen via het Nationaal Restauratie Fonds bij Monumentenwacht Zuid-Holland een QuickScan aanvragen ter bepaling van de financieringsbehoefte van onderhoud, restauratie of woningverbetering. Met de QuickScan worden de kosten berekend van gebreken en onderhoud aan woonhuizen en boerderijen zonder agrarische functie, die binnen twee jaar te verwachten zijn.

G.2.3 Ondersteuning subsidieaanvragen

De Monumentenwacht helpt beheerders en eigenaren van rijksmonumenten met het aanvragen van de zogeheten Subsidie Instandhouding Monumenten (SIM) zoals verstrekt door de Rijksoverheid. Het aantal opgestelde aanvragen in 2023 was met veertien stuks stabiel.

G.2.4 Opstellen van meerjarenbegrotingen

Een van de geleverde diensten is het opstellen van meerjarenbegrotingen. Deze begrotingen stellen wij op voor de particuliere woningbezitter, gemeenten en overige klanten. Met deze begroting kunnen we de monumentenbezitter beter van dienst zijn met advies en begeleiding.

G.2.5 Begeleiding en ondersteuning van Verenigingen van Eigenaren

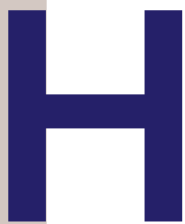
Wij ondersteunen Verenigingen van Eigenaren bij het onderhoud van hun pand door het bijwonen van vergaderingen, het aanvragen van offertes bij aannemers en leveranciers en door controle op de uitvoering en kwaliteit van de werkzaamheden.

G.2.6 Financiering

De financiering van de afdeling Monumentenwacht verloopt in 2023 via betaald opdrachtgeverschap.

Werkzaamheden Monumentenwacht

	2023	2022	2021
Productie			
Geschreven inspectierapportages	799	757	484
Quickscans en aankoopkeuringen	8	9	7
SIM-subsidies aangevraagd	15	14	26
SIM-subsidies toegekend	14	14	19
Begeleidingstrajecten aangenomen	10	14	9
Abonnementen			
Abonnees aan het begin van het jaar	2.146	2.116	2.686
Abonnees aan het eind van het jaar	2.149	2.146	2.640
Aanmeldingen tijdens het jaar	131	142	75
Opzeggingen tijdens het jaar	128	112	121
Netto groei	3	30	-46
Organisatie			
Fte inspecteurs op 31 december	9	7	7

Incidentele opdrachten en benodigde extra financiering

Naast werkzaamheden en activiteiten die het Erfgoedhuis op basis van het jaarplan uitvoert voor provincie Zuid-Holland, worden ook projecten en opdrachten verricht met inzet van uren en/of budget die buiten de boekjaarafspraken vallen.

H.1 INCIDENTELE OPDRACHTEN

H.1.1 Bijeenkomst Introductie Sociale toegankelijkheid

In het voorjaar 2023 vond er een landelijke serie van kennis- en inspiratiebijeenkomsten plaats, in de vorm van drie digitale bijeenkomsten op het gebied van sociale toegankelijkheid bij erfgoedorganisaties. Dit betrof een samenwerking van stichting OPEN, Erfgoed Brabant, Erfgoed Gelderland en Erfgoedhuis Zuid-Holland. De serie was opgebouwd uit drie delen: introductie – bewustwording – praktijk. Hoe zorg je ervoor dat iedereen, ongeacht hun beperkingen, zich welkom voelt bij een organisatie? Bijvoorbeeld als gast of als (nieuwe) vrijwilliger? Daarover ging de eerste bijeenkomst die werd georganiseerd door Erfgoedhuis Zuid-Holland en 44 digitaal aanwezigen trok. Het onderzoek naar het thema werd gedaan in samenwerking met Erfgoed Brabant. De landelijke promotie van de bijeenkomstenreeks werd samen met stichting OPEN opgepakt.

H.1.2 Ondersteuning van provincie Zuid-Holland door Monumentenwacht Zuid-Holland

Voor de provincie heeft de Monumentenwacht een aantal activiteiten uitgevoerd. Hieronder valt het beoordelen van subsidieaanvragen met betrekking tot restauratie, herbestemming en molens. Voor de molens worden ook met regelmaat defecte tellers vervangen. Daarnaast werd in opdracht van de provincie op verschillende locaties bouwbegeleiding geboden, werden bouwvergaderingen bijgewoond en uitgevoerde (ver)bouwwerkzaamheden geïnspecteerd. Verder actualiseerde de Monumentenwacht het vorig jaar ontwikkelde model waarmee inzicht verkregen wordt in de gemiddelde kosten van aangeleverde begrotingen inzake de herbestemmingssubsidie.

H.1.3 Ontzorgingsprogramma maatschappelijk vastgoed van de provincie Zuid-Holland

In 2023 is een vervolg gegeven aan de opdracht *Ontzorgen klein maatschappelijk vastgoed*. Het Erfgoedhuis is voor deze opdracht een samenwerking aangegaan met de Groene Grachten, landelijk bureau voor advies en bouwbegeleiding voor het verduurzamen van historische panden. De provincie heeft besloten de opdracht in te richten als een pilot voor rijksmonumenten in eigendom van gemeenten. Negen gemeenten hebben voor deze pilot een startverklaring ondertekend. In december zijn de kennis-makingsgesprekken gestart met de desbetreffende gemeenten. In de loop van 2023 zijn deze objecten geïnspecteerd door de Monumentenwacht en de rapporten overgedragen aan de Groene Grachten. Afsproken is om deze opdracht uit te breiden met dertig trajecten tot en met eind 2025.

H.1.4 Pilot Interieurwacht

In 2022 is gestart met de pilot Interieurwacht. Het Erfgoedhuis kwam met provincie Zuid-Holland overeen om uren van de Monumentenwacht die in 2021 niet waren besteed

hiervoor in te zetten. We spraken af om zo'n twintig interieurs van niet-woonhuismonumenten te inspecteren. Via een open inschrijving zijn negentien panden geselecteerd en zijn er tot en met 2023 zeventien geïnspecteerd. In 2024 worden de resterende twee objecten geïnspecteerd, alsook het interieur van de Noorse Zeemanskerk die als winnaar van de *Kerk+Interieur* Prijs aan de selectie is toegevoegd.

H.1.5 Koloniaal verleden in de Landgoederenzone Zuid-Holland

Erfgoedhuis is door provincie Zuid-Holland gevraagd aandacht te besteden aan de aantoonbare banden van eigenaren van buitenplaatsen in de Landgoederenzone Zuid-Holland met het Nederlandse koloniale verleden. Onderzoekster Camilla de Koning schreef een kaderverhaal over het koloniaal verleden van Nederland en zeven kortere teksten over aspecten van dit verleden die te verbinden zijn aan concrete buitenplaatsen. De teksten zijn in de loop van 2023 gepubliceerd op onze publiekswebsite geschiedenisvanzuidholland.nl. Daarnaast zijn vier korte films gemaakt die handelen over de materiële neerslag van het koloniaal verleden zoals deze nog op buitenplaatsen te vinden is.

BIJLAGE 1 Personeel

Personele in- en uitstroom

In het voorjaar van 2023 was het secretariaat volledig op sterkte door de komst van een derde officemanager. Halverwege het jaar is een administratief medewerker uit dienst gegaan en eind van het jaar heeft een van de officemanagers een nieuwe uitdaging buiten de organisatie geaccepteerd. Besloten is in het nieuwe jaar een senior officemanager te werven, die de aansturing van het secretariaat op zich zal nemen. Deze functie is eind december beschreven, gewaardeerd en toegevoegd aan het functiehuis. In april is de adviseur P&O met pensioen gegaan, maar we hebben snel een opvolger kunnen aanstellen.

Bij het team van de Monumentenwacht zijn twee nieuwe collega's gestart. Het is een stabiel team en naar verwachting komt er nog één wachter bij om zo een nog betere ondersteuning te bieden aan eigenaren en beheerders van monumentale panden.

In december zijn twee collega-adviseurs vertrokken. De senior adviseur geschiedenis ging met pensioen. Zijn werkzaamheden zijn verdeeld onder de collega-adviseurs. Daarnaast is de adviseur duurzaamheid een nieuwe uitdaging aangegaan. Ook deze werkzaamheden zijn ondergebracht bij diverse collega's, waaronder de monumentenwachters. Hierdoor is er ruimte vrijgekomen en hebben we een nieuwe collega-adviseur mogen begroeten ter ondersteuning van de gemeenten.

Kengetallen

	31-12-2023	31-12-2022	31-12-2021
Aantal medewerkers op 31-12	30	30	28
Aantal fte op 31-12	28,57	28,1	25,1
Verhouding voltijd-deeltijd	22 vt 8 dt	21 vt 9 dt	17 vt 11 dt
Verhouding vast-tijdelijk	22 / 8	20 / 10	21 / 7
Instroom in aantal	5	7	8
Instroom in fte	4,67	6,33	6,67
Instroom gemiddelde leeftijd	42,2	38	35
Uitstroom in aantal	5	4	4
Uitstroom in fte	4,17	3,9	3,5
Uitstroom gemiddelde leeftijd	49,8	45	46

Verhouding deeltijd-voltijd

Afgelopen jaar zijn er drie voltijdse- en twee deeltijdmedewerkers gestart. Over het algemeen werken er meer voltijdse medewerkers bij het Erfgoedhuis Zuid-Holland. Er is niet bewust gestuurd op het aannemen van voltijdse medewerkers. Het hebben van ruimte binnen de formatie en de daarbij behorende financiën spelen een belangrijke rol.

Verhouding tijdelijke overeenkomst – overeenkomst onbepaalde tijd

Het beleid is om bij goed functioneren de arbeidsovereenkomst na één jaar om te zetten in een overeenkomst voor onbepaalde tijd. Zo zijn er zeven tijdelijke overeenkomsten na een eenjarig dienstverband omgezet in een overeenkomst voor onbepaalde tijd.

Keuze in arbeidsvoorwaarden

In aanvulling op vier weken wettelijk vakantieverlof is het mogelijk om vanuit het Individueel Keuzebudget extra verlofuren aan te kopen tot maximaal drie keer de weekomvang.

Van deze mogelijkheid is door 32 medewerkers gebruik gemaakt. In totaal zijn 1.985 extra verlofuren aangekocht, gemiddeld is dat 62 uur per jaar. Een daling van 29% ten opzichte van vorig jaar.

Salarissen

	2023	2022	2021
Salaris voltijd < 2.500	-	10%	10%
Salaris voltijd 2.500 - 4.500	60%	74%	72%
Salaris voltijd > 4.500	40%	16%	18%

Op 31 december 2023 was 33% van de medewerkers ingeschaald in het maximum van de salarisschaal. Van alle medewerkers heeft 67% ruimte om verder door te groeien in de eigen salarisschaal, 7% meer ten opzichte van vorig jaar.

Verzuim

	2023	2022	2021
Verzuimpercentage	2,84%	2,32%	3,82%

In 2023 is het ziekteverzuim met 0,52% gestegen ten opzichte van 2022. Ondanks deze stijging blijft het verzuimpercentage van 2,84% laag te noemen in vergelijking met het landelijke gemiddelde van 4,7% van middelgrote organisaties. De gemiddelde verzuimduur was 13,1 dagen, meer dan een verdubbeling van vorig jaar. Deze stijgingen zijn toe te schrijven aan een aantal verzuimsituaties met lange verzuimduur. Het afgelopen jaar hebben medewerkers zich gemiddeld 1,3 keer per jaar ziek gemeld.

Preventief Medisch Onderzoek

In het najaar van 2023 heeft het Erfgoedhuis een Preventief Medisch Onderzoek (PMO) laten uitvoeren door Arbodienst Perspectief. Met dit onderzoek is de gezondheid, de conditie en de belastbaarheid van de medewerkers in kaart gebracht. De organisatie heeft een beeld gekregen van de gezondheid en inzetbaarheid van de medewerkers. Daarnaast heeft het medewerkers ook inzicht gegeven in hun eigen gezondheid in relatie tot werk en hebben zij tips en adviezen gekregen. Deelname was op vrijwillige basis en de uitslagen zijn geanonimiseerd. 21 medewerkers deden mee aan het onderzoek. Het algemene beeld is dat medewerkers hun werk voornamelijk met heel veel plezier en tevredenheid uitvoeren, daarnaast ervaren zij weinig beperkingen (fysiek en mentaal) in de uitvoering. Het aandachtspunt voor de organisatie ligt op het vroegtijdig signaleren van stressoren om mogelijke uitval op de lange termijn te voorkomen.

Uitgaven voor opleiding en ontwikkeling in procenten van de loonsom

Het Erfgoedhuis profileert zich als een kennisinstituut en investeert dienovereenkomstig in zijn medewerkers. Met als doel het opdoen en actueel houden van de eigen vakken-nis. Medewerkers worden gestimuleerd om kennis te nemen van de laatste ontwikkelin-gen en inzichten binnen het vakgebied. Deze kennis krijgt weer een vertaling naar het opleidingsaanbod voor het netwerk van het Erfgoedhuis. Daarnaast wordt jaarlijks voor al het personeel een AED & Reanimatietraining verzorgd, waar het merendeel van de collega's aan deelneemt.

Uitgaven voor opleiding en ontwikkeling

- **2023:** 21.467 euro, dit is 1,17% van de loonsom.
- **2022:** 20.844 euro, dit is 1,37% van de loonsom.
- **2021:** 41.392 euro, dit is 2,81% van de loonsom.

Digitalisering en thuiswerken

Sinds twee jaar werken we met flexwerkplekken en verdeelt het gros van de medewerkers zijn werkdagen voor circa 50% over kantoor en het thuisadres. De Monumentenwachters werken (vrijwel) alleen vanuit het huisadres, of op locatie. Een kleine groep medewerkers werkt voornamelijk op de kantoorlocatie.

Medezeggenschap

Sinds 1 juni 2023 kent het Erfgoedhuis Zuid-Holland een personeelsvertegenwoordiging, bestaande uit drie leden. Alle drie zijn ze werkend voor een ander organisatieonderdeel, hiermee is de gehele organisatie vertegenwoordigd. De personeelsvertegenwoordiging vergadert twee keer per jaar met de directeur-bestuurder. Daarnaast spreken zij jaarlijks met de Raad van Toezicht.

Sociale activiteiten

De feestcommissie van het Erfgoedhuis heeft diverse sociale activiteiten georganiseerd, waaronder een kaasproeverij. De Personeelsdag met een rondleiding in een Achtkante molen en naar keuze een workshop kaasmaken of solex rijden werd afgesloten met een heerlijk diner en pubquiz. Het jaar is feestelijk beëindigd met een kerstdiner in de hal van het Meisjeshuis.

BIJLAGE 2 Online bereik

Er waren online twee trends zichtbaar ten opzichte van 2022.

Website Erfgoedhuis

De Erfgoedhuis-website (erfgoedhuis-zh.nl), gericht op professionals en vrijwilligers in de erfgoedsector en (potentiële) klanten van de Monumentenwacht, zag opnieuw een groei in het aantal bezoekerssessies: in 2023 kwam dit uit op 69.000 (2022: 60.159; een groei van 15%), met ruim 40.000 gebruikers (2022: 51.000).

Naast een algemene groei van de website, was de belangrijkste aanwijsbare aanleiding een aantal specifieke campagnes: rondom de provinciale statenverkiezingen, de Erfgoeddag en de campagne *Kerk+Interieur*.

Google Analytics 4 (GA4), de nieuwste versie, is in 2023 geactiveerd op onze beide websites. In deze versie is de gemiddelde sessieduur vervangen door gemiddelde betrokkenheidsduur, oftewel de gemiddelde tijd die een bezoeker aanwezig is op één pagina; in 2023 was deze 59 seconden, een daling van een kleine 7%. Prominente metriek in GA4 is het betrokkenheidspercentage, dit was in 2023 iets meer dan 81% (2022: 58%, een stijging van ruim 40%). Het bouncepercentage* was in 2023 bijna 19%, een daling van maar liefst 55% ten opzichte van 2022 toen dit op 42% lag.

Op sociale media van het Erfgoedhuis was het meest opvallende de groei op LinkedIn naar ruim 1.800 volgers (+ 500), op YouTube naar 783 volgers (+166) en Instagram naar 696 volgers (+ 133).

* Bouncepercentage is het aantal sessies waarbij één pagina wordt geladen, gedeeld door alle sessies, of het percentage van alle sessies op een website waarbij gebruikers slechts één pagina hebben bekeken en slechts één verzoek aan de server hebben geactiveerd.

Website Geschiedenis van Zuid-Holland

De website geschiedenisvanzuidholland.nl is gericht op het brede publiek: mensen (jong/oud) met interesse in de historische verhalen rondom Zuid-Hollands erfgoed. De focus ligt daarmee op die verhalen, met daarnaast een locatiepagina's over erfgoedinstellingen, bezoekbare monumenten en een kleine selectie van doorlopend toegankelijke activiteiten.

Als non-profitstichting kan Erfgoedhuis een (gratis) Google Grant gebruiken om advertentiecampagnes te laten draaien in Google voor onze publiekswBSITE Geschiedenis van Zuid-Holland. Het beheer van deze Grant is in handen van een extern bureau, een nieuwe samenwerking die in december 2022 is gestart. De eerste ervaringen met dit bureau zijn positief, met een aanzienlijke stijging in de statistieken.

Zo lag het aantal sessies met 282.300 (2022: 244.000; een groei van 16%) aanzienlijk hoger dan het voorgaande jaar. En meer in detail: de gemiddelde betrokkenheidsduur (zie toelichting bovenaan) lag in 2023 op 1 minuut 15 seconden, ruim 21% meer dan in 2022; het betrokkenheidspercentage lag op bijna 78% (2022: 58%; een groei van 34%). Het bouncepercentage lag in 2023 op 22%, een daling van maar liefst 47% ten opzichte van 2022 toen dit op 42% uitkwam. Een gunstige trend.

Sociale media van de publiekswBSITE bleven nagenoeg gelijk, met Instagram kwamen we uit op 200 volgers in totaal eind 2023 (2022: 163).

COLOFON

Redactie

medewerkers Erfgoedhuis
Zuid-Holland

Samenstelling

Onno Helleman

Eindredactie

Marielle Hendriks,
Erik van den Berg
Susan Lesker

Fotografie

Floris Scheplitz

Vormgeving

Mirjam Wilbrink,
studioBoven grafisch ontwerp

ERFGOEDHUIS
ZUID • HOLLAND